

Checklist effectonderzoek

Inleiding

De Grieken begonnen er al mee.. meten en weten doet men al sinds mensenheugenis. Het meten van effecten blijft belangrijk. Wanneer je met een project bepaalde veranderingen nastreeft, is het natuurlijk jammer wanneer je achteraf niet kunt zeggen welke veranderingen dit zijn, en in welke mate er dingen veranderd zijn. Daarnaast wordt er steeds meer gevraagd naar kosteneffectiviteit: wat kost het me, en wat levert het op? Een gemeente kan bijvoorbeeld overtuigd worden met een gunstige kosteneffectiviteit van een project. Het laten zien van effecten maakt het meestal makkelijker om subsidie te krijgen. Ook kunnen andere professionals makkelijker overtuigd raken om ook met het project aan de slag te gaan. Maar ook al zijn de resultaten niet altijd gunstig, er valt altijd van te leren. Projecten en programma's kunnen zo verbeterd worden. En soms is de reden eenzijdig: om te verantwoorden naar subsidiegevers of naar de eigen organisatie toe. Tenslotte helpt het doen van een effectonderzoek om de methodiek of strategie van een project goed te kunnen beschrijven.

Maar tegenover alle voordelen staat natuurlijk ook de investering: het kost veel extra tijd om een goed effectonderzoek uit te voeren. Vaak sneeuwt het stukje onderzoek onder bij het schrijven van een projectplan. Daarnaast vergt effectonderzoek een stapsgewijze voorbereiding, waar je niet te laat mee moet beginnen. Meestal wordt er een apart onderzoeksplan geschreven. Tenslotte zijn er meestal meerdere mensen betrokken bij effectonderzoek. Het is belangrijk dat de mensen de neuzen dezelfde kant op hebben staan. Instructie en begeleiding is hierbij van wezenlijk belang.

Deze checklist helpt om stapsgewijs te komen tot een onderzoeksopzet, zodat het uitvoeren van het onderzoek makkelijker verloopt. Deze checklist kan bijvoorbeeld dienen als een kapstok voor het schrijven van een onderzoeksplan. De stappen zijn achtereenvolgens:

1. Wat wil ik meten/weten?

De eerste vraag bij een effectonderzoek is het bepalen wat je wilt meten. Over welke zaken is het interessant om een verandering te meten? Dit kan meestal herleid worden uit de te behalen projectdoelen. Vaak zijn er, naast het evalueren van projectdoelen, ook nog meer zaken die geëvalueerd kunnen worden. De projectdoelen hoeven dus niet automatisch hetzelfde te zijn als de evaluatiedoelen. Let er wel op dat de doelen zo SMART mogelijk geformuleerd worden. Tips over SMART-formulieren zijn te downloaden als bijlage. Het opstellen van evaluatiedoelen wordt gemakkelijker door een 'brainstorm' te houden over wat willen we meten? Hieronder is een lijst van evaluatiedoelen als voorbeeld opgenomen.

Een voorbeeldlijst met evaluatiedoelen (nog niet SMART geformuleerd)

- De deelnemers zijn meer gaan bewegen na afloop
- De deelnemers hebben meer zelfvertrouwen gekregen om te bewegen na afloop
- De deelnemers zijn lid geworden van een sportvereniging van hun keuze na afloop
- De deelnemers hebben hun houding veranderd ten opzichte van bewegen: ze zijn meer gemotiveerd om te bewegen na afloop
- Meer inzicht in de verandering van samenwerking ten opzichte van het begin van het project.
- Door het project is er meer sport- en beweegaanbod ontstaan.

Een voorbeeld over het stellen van evaluatiedoelen: wanneer men bewegen onder jongeren die matig sport beoefenen wil stimuleren is het dan ook nodig om vragen over de omgang met de ouders te stellen? Richt de vragen die het doel dienen en die bij de activiteiten passen die worden ondernomen. Als er gemeten wordt, dan wordt er vaak eerder teveel gemeten dan te weinig.

Wanneer de belangrijkste evaluatiedoelen zijn geformuleerd is het noodzakelijk om indicatoren te kiezen die antwoord geven op de evaluatiedoelen. Met een 'indicator' meet je of de doelstelling wordt gehaald. Er zijn verschillende landelijk gehanteerde indicatoren opgenomen. Er is een lijst met voorbeeldindicatoren te downloaden als bijlage.

Daarnaast is het altijd zinvol om een aantal kenmerken (achtergrondvariabelen) van de onderzoeksgroep ook na te vragen. Op basis van deze kenmerken kunnen er verschillende subgroepen worden gemaakt en kunnen deze subgroepen met elkaar worden vergeleken.

De meest gangbare achtergrondvariabelen zijn:

- Geslacht	- Opleidingsniveau kind
- Leeftijd	- Opleidingsniveau ouder
- Etniciteit	- Beperking
- Geografische indicator	- Religie
- Gezinssamenstelling	

Bij het kiezen van de indicatoren is het verstandig rekening te houden met het aantal indicatoren wat je kiest. Meer hoeft niet altijd beter te betekenen! Bijvoorbeeld: hoe langer een vragenlijst hoe minder makkelijk mensen de vragenlijsten gaan invullen en hoe moeizamer het data verzamelen verloopt. Gebruik alleen de gekozen indicatoren bij de rapportage. Kies daarnaast indicatoren die de evaluatievraag goed dekken. Bijvoorbeeld: wanneer men het beweeggedrag wil meten, is het bijvoorbeeld niet genoeg om alleen het aantal beweguren te meten, maar is het ook belangrijk om te weten met welke intensiteit dit wordt gedaan en om welke soort beweegactiviteiten het gaat. Dus ga na welke 'set' van indicatoren genoeg zijn om je evaluatievraag te beantwoorden. Meet ook de waarde van de indicatoren: spreek bijvoorbeeld een evaluatiecriterium af, bijvoorbeeld: minder dan 2%

verschil is onveranderd, 2-5% is lichte verbetering/verslechtering en >5% is forse verbetering/verslechtering.

Ga eerst na wat er al is

Wanneer je wilt gaan meten is het verstandig na te gaan wat er allemaal al is: ga geen werk dubbel doen of onderzoek herhalen dat door anderen mogelijk met meer middelen en kennis al is verricht. Zo verrichten de meeste GGD-en al periodiek onderzoek onder de algemene bevolking (al dan niet uitgesplitst naar subdoelgroepen en wijken) of naar de gezondheidssituatie onder scholieren. Kijk eerst naar welke landelijke/regionale informatie al beschikbaar is die u kunt gebruiken en bepaal vervolgens welke indicatoren geëvalueerd moeten worden.

Partijen die iets met (effect)onderzoek doen:

Landelijk	Lokaal/Regionaal
<ul style="list-style-type: none"> - Richtlijn Sport Onderzoek (Mulier Instituut) - Nationale Monitor Jeugdgezondheid (GGD-NL, TNO, RIVM, Thuiszorg) - OBIN-monitor bewegen (TNO) - Sport en Bewegescan (NISB) - Sociale Checklist (Spectrum) - Wijkkwaliteiten (SCP) - Nationaal Kompas Volksgezondheid (RIVM) - Dorpsspiegel (NIZW) - Wijkfoto(NIZW) - Probleemgedrag in cijfers (NIZW) - Stattline (Centraal Bureau voor de Statistiek; CBS) 	<ul style="list-style-type: none"> - Gezondheidsmonitor (lokale/regionale GGD) - Gemeentelijke onderzoeken -

2. Hoe wil ik meten?

De vraag wat je wilt meten is onlosmakelijk verbonden met hoe je het wilt meten. Wanneer je bijvoorbeeld fysieke kenmerken wilt meten, ga je op zoek naar geschikte fittesten. De meest gebruikelijke vorm is een schriftelijke enquête. Hieronder worden een aantal methodes opgesomd, waar voorbeelden of specifieke overzichten van zijn:

Methode:	Voorbeeld:
Enquêtes/vragenlijsten	<ul style="list-style-type: none"> - vragenlijsten BOS kompas - vragenlijsten CiB - vragenlijsten Lokale Taskforce 50+ Etc..
Interviews: individueel of groepsgewijs; telefonisch/direct contact	<ul style="list-style-type: none"> - handreiking focusgroeps gesprek - ICF-methode - vragenlijst telefonisch interview - vragenlijst evaluatiegesprek Etc.
Turfen	Voorbeeldlogboek
Fysieke testen: fitheid/conditie/lenigheid etc.	Overzicht testen en meten (EBR)

Wanneer meerdere methodes worden toegepast die dezelfde gegevens zouden moeten opleveren, verhoogt dat de kwaliteit van de resultaten. Want dan is het bijvoorbeeld minder waarschijnlijk dat de onderzoeksmethode de resultaten heeft beïnvloed.

Hoe vaak meten?

Daarnaast is het belangrijk om je af te vragen hoe vaak je moet meten voor de juiste resultaten. In het effectonderzoek worden verschillende soorten metingen onderscheiden: je hebt het dwarsdoorsnede-onderzoek (cross-sectioneel onderzoek); waarbij men eenmalig

een momentopname van de situatie meet. Dit onderzoek wordt vaak toegepast bij marktverkenningen, bijvoorbeeld om erachter te komen hoe een product in de markt ligt. Daarnaast is er het onderzoek waarbij men verschillende metingen in de tijd doet (longitudinaal onderzoek). Er zijn twee richtingen: men kijkt terug in de tijd (retrospectief) of men kijkt vooruit in de tijd (prospectief). Dit laatste type onderzoek komt het meeste voor.

Om veranderingen te meten, waarbij men vooruit kijkt in de tijd, voert men vaak een 0-meting uit en een 1-meting. Met de 0-meting wordt de beginsituatie in kaart gebracht, en na afloop van het project wordt met de 1-meting de verandering gemeten. Deze gegevens worden met elkaar vergeleken. Het komt ook vaker voor dat er meerdere metingen plaatsvinden (bijvoorbeeld een 0-, 1- en 2-meting).

3. Bij wie wil ik meten?

Wie of wat is nodig om aan je gegevens te komen. Deze ‘onderzoekseenheden’ kunnen personen, documenten of andere objecten (auto’s, fietsen etc.) zijn. Hieronder zijn een aantal voorbeelden gegeven:

<i>Voorbeelden van documenten:</i>	<i>Voorbeelden van personen:</i>
<ul style="list-style-type: none"> - nieuwsbrieven en persberichten - beleidsnota’s en rapporten - voorstellen (onderszoeks-, project- etc.) - producten of onderwijsmaterialen - medische rapporten - literatuurartikelen - administratieve documenten - aanwezigheidslijsten 	<ul style="list-style-type: none"> - projectdeelnemers - personeel - inwoners van gemeente x - experts binnen een bepaald thema

Wanneer het in effectonderzoek om personen gaat moet een keuze gemaakt worden voor het aantal personen die worden meegenomen in het onderzoek. Bij een kwantitatief onderzoek (met bijv. enquêtes) worden meestal grote groepen benaderd. Maar bij een meer kwalitatief onderzoek, volstaan kleine onderzoekspopulaties. De keuze is meestal gemakkelijk wanneer de evaluatiedoelen ‘SMART’ zijn geformuleerd en de onderzoeksmethode is vastgesteld (zie vorige stap). Denk wel goed na over welke ‘typen’ groepen in de evaluatie meegenomen worden: wil ik specifieke leeftijdsgroepen aanspreken? Zijn er andere kenmerken waarop ik wil selecteren, zoals geslacht, niet-bewegers, opleidingsniveau, werkend of niet, het type werk, etc. Bij grote onderzoekspopulatie is makkelijker om een selectie te maken (steekproeven trekken). Daarbij is het van belang om te bepalen hoe groot deze onderzoekspopulatie moet zijn, willen de resultaten nog representatief zijn voor de totale populatie. In de te downloaden bijlage wordt toelichting gegeven over het trekken van steekproeven uit grotere onderzoekspopulaties. Bijvoorbeeld bij een wensen en behoeftenonderzoek over bewegen onder 50-plussers in gemeente x.

Tip: de afdeling Burgerzaken of de afdeling Onderzoek & Statistiek van gemeente beschikt meestal over gegevens die betrekking hebben op de bevolkingssamenstelling. Deze overzichten geven een beeld van de omvang van de gekozen populatie. Deze gemeenten hebben ook vaak beschikking over computerprogramma’s die de steekproef kunnen trekken.

4. Gegevens verzamelen en analyseren

Bij de gegevensverzameling hoort een planning: wanneer moeten welke gegevens worden verzameld etc. Zoals ook al boven beschreven is, is het verstandig om meerdere keren te

meten, wil men iets kunnen zeggen over veranderingen die optreden. Plan dit dus in! Houdt ook rekening met de tussenliggende periodes. Wanneer men bijvoorbeeld veranderingen in beweeggedrag wil meten, is het verstandig om daar minimaal een half jaar tussen te hebben zitten; aangezien gedragsverandering tijd kost.

Let er goed op dat er voldoende gegevens worden verzameld om goede resultaten te krijgen. Bij het uitzetten van enquêtes kan de respons verhoogd worden door bijvoorbeeld op de radio reclame te maken voor het onderzoek. Een burgemeester kan bijvoorbeeld het belang van het onderzoek toelichten etc.

Een andere manier is om de onderzoeksvragen op een creatieve manier in een werkvorm te gieten. Voordeel is dat het voor de deelnemer leuker wordt om de vragen te beantwoorden. Nadeel kan zijn dat de manier van vragen stellen de resultaten ongewild kan beïnvloeden. Ook als je de vragen bij de 1-meting net iets anders stelt dan bij de 2-meting is dit hinderlijk. Uniformiteit (steeds op dezelfde manier bevragen) is hierbij heel belangrijk.

Bij de gegevensverzameling hoort tegelijkertijd een analyseplan: hoe worden de gegevens geordend/ingedeeld? Op welke manier worden de gegevens bewerkt tot resultaten? Bij een enquête onderzoek is een dataverwerkingsprogramma nodig. De meest gebruikte programma's zijn Microsoft Excel en SPSS. Het gebruik van SPSS is aan te bevelen. SPSS is een dataverwerkingsprogramma waarmee op vrij eenvoudige wijze statistische analyses zijn uit te voeren. Het programma is zeer geschikt om de doelgroep bijvoorbeeld in te delen in categorieën. Ook is het mogelijk om op wijkniveau uitspraken te doen over leeftijdscategorieën en specifieke eigenschappen van de doelgroep. Zo kan bijvoorbeeld worden nagegaan hoeveel mensen uit bepaalde woonwijken sporten en bewegen, of hoeveel mensen met een beperking wel of niet sporten. In de meeste projecten kunnen studenten ingezet worden bij het verwerken en analyseren van gegevens. Studenten met kennis van SPSS kunnen veel werk uit handen nemen. De verwerking van de ingevulde vragenlijsten kan op twee manieren worden gedaan: handmatig of geautomatiseerd. Bij handmatig invoeren worden de antwoorden van de respondenten met de hand ingetikt. Bij geautomatiseerd invoeren worden de vragenlijsten ingescand en automatisch verwerkt in SPSS. Het geautomatiseerd verwerken van de ingevulde vragenlijsten is prijzig, maar kost uiteindelijk veel minder tijd.

Wanneer SPSS niet wordt gebruikt, bijvoorbeeld bij meer kwalitatief onderzoek; gelden de volgende tips:

- Sta stil bij wat je precies wilt weten: wat zijn je onderzoeksdoelen?
- Deel de gegevens aan de hand van de onderzoeksdoelen in thema's;
- Probeer binnen die thema's de gegevens te rubriceren.
- Ga na welke 'set' met indicatoren thuishoort in welke rubriek

Een voorbeeld ter verduidelijking: Een project wordt onderzocht op samenwerking. Doel is om te meten of de samenwerking door het project is verbeterd. De samenwerking is het onderzoeksthema; maar daarbinnen is onderscheid te maken in:

- op welke terreinen heeft men samengewerkt
- in welke vorm heeft de samenwerking plaatsgevonden
- hoeveel partners hebben uiteindelijk samengewerkt
- wat zijn de directe opbrengsten van de samenwerking geweest
- hoe tevreden is men over de samenwerking

Wanneer de gegevens meerdere onderzoeksmethoden worden verzameld, kunnen de gegevens in principe hetzelfde worden geanalyseerd als hierboven beschreven. Let er alleen wel op hoe de kwantitatieve data (aantallen) terugkomt in de rapportage en hoe de kwalitatieve data terugkomt in de rapportage.

5. Rapportage en communicatie

Wanneer de voorbereiding en de uitvoering van het effectonderzoek goed is verlopen, dan meet je in veel gevallen wel wat je wilt meten, maar soms is dit ook niet zo. Er zijn voldoende factoren die de kwaliteit (validiteit) van het onderzoek beïnvloeden. Hieronder zijn enkele voorbeelden genoemd:

Voorbeelden die de kwaliteit van een onderzoek negatief beïnvloeden

- de onderzoekspopulatie heeft toch een andere samenstelling heeft dan verwacht;
- de onderzoeksvragen worden anders geïnterpreteerd dan deze bedoeld zijn
- Men gebruikt bij 0- en 1-meting verschillende methodes
- Men gebruikt bij 0- en 1-meting verschillende vragen
- Men gebruikt bij 0- en 1-meting verschillende methodes
- Er zijn steeds andere personen die de vragen stellen (bij interviews/groepsgesprekken etc.)
-

Na de een goede clustering van de gegevens kan de interpretatie van de gegevens beginnen. Het is belangrijk om de gegevens zo neutraal of objectief mogelijk te beschrijven, dus zonder eigen mening. Kwantitatieve data (aantallen) worden meestal in percentages weergegeven in de rapportage. Let er wel goed op dat in de beschrijving duidelijk wordt over welke groep je iets zegt ten opzichte van de totale groep. Bijvoorbeeld: 50% van alle vrouwen in de stad Wageningen beweegt te weinig, hiervan vindt 30% dat ze (*dit is dus de groep niet bewegende vrouwen in Wageningen*) eigenlijk meer moet bewegen.

Na het rapporteren over de gegevens moeten conclusies worden gegeven: wat betekenen deze resultaten eigenlijk? Hoe verhouden ze zich tegenover andere onderzoeksresultaten of tegen de situatie in heel Nederland? In de discussie en conclusie is meer ruimte om de resultaten af te zetten tegen de eigen mening of visie. Een rapportage heeft meestal de volgende opbouw:

- aanleiding;
- doelstelling en vraagstelling;
- onderzoeksopzet;
- onderzoekspopulatie;
- resultaten;
- conclusies en praktische aanbevelingen.

Om een beeld te geven hoe een rapportage eruit ziet; zijn twee voorbeeldrapportages te downloaden.